

NOVUM

Editie 41/1
Februari 2020

Financiële autonomie binnen het Koninkrijk?

*Over grenzen
heen kijken!
Dynamiek!
Toch?*

*Rechtvaardige
conflictbeslechting
en rechtvaardige
samenleving*

*Een rood
kruis door
vlagschennis*

41/1

 DRANKJE DOEN RELAXEN {COLLEGES}
 STAGE LOPEN UITGAAN
INTERNETTEN {STUDEREN} SPORTEN
 COMMISSIE BRALLEN CHILLEN
{LEZEN} FACEBOOKEN REIZEN
FIETSEN MUZIEK LUISTEREN
 FILM KIJKEN LUNCHEN UITSLAPEN
WERKGROEP VOLGEN TWITTEREN
{PLANNEN} GAMEN BIJBAANTJE
MINOR KIEZEN SHOPPEN
BAKKIE DOEN {LEREN} LINKEDINNEN
FEESTEN {AFSTUDEREN}

Je bent al druk genoeg!

Bestel jouw **samenvattingen**
van alle colleges en literatuur
op www.slimstuderen.nl

slim
studeren.nl

	Voorwoord	4
<i>Faculteit</i>	Assessor FdR Dion Latten - Faculteitsraadverkiezingen	5
<i>Column</i>	Prof. Kinneging - <i>Killing Fields</i>	6
<i>Opinie</i>	Rechtvaardige conflictbeslechting en samenleving	10
<i>Verdieping</i>	Financiële autonomie binnen het Koninkrijk? (I)	14
<i>Verdieping</i>	Over grenzen heen kijken! Dynamiek! Toch?	19
<i>Verdieping</i>	Een rood kruis door vlagschennis	24
<i>Questionnaire</i>	Prof. Larissa van den Herik	28
<i>Vereniging</i>	J.F.V. Grotius - Activiteitenagenda februari	32

Jurian Bos
Hoofdredacteur

Waarde lezer,

De start van het nieuwe jaar gaat voor iedere rechtenstudent gepaard met talloze tentamens. Ondanks dat velen van ons de afgelopen weken veelal van leerboek naar tentamenzaal hebben geleefd, zal het wereldnieuws niemand ontglipt zijn. Zelden was een maand namelijk zo veelbewogen als afgelopen januari. Naast het gevreesde corona-virus en het uittreden van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie speelde de dreigende escalatie van het conflict tussen de Verenigde Staten en Iran een grote rol in de media. Ternauwernood werd een enorme crisis voorkomen, en het conflict verdween langzamerhand meer naar de achtergrond.

In deze editie van NOVUM is er echter wel volop aandacht voor conflicten. Te beginnen met de maandelijkse column van professor Kinneging, die de film *Killing Fields* bespreekt, waarin de machtsgreep van de Rode Khmer in Cambodja centraal staat. De film laat in zijn ogen echter een zeer belangrijk detail weg, in het kader van een trend die al jarenlang aan de gang is: het stilzwijgen van de communistische onderdrukking en de door de communistische regimes gepleegde gruweldaden.

Hierna belanden we bij het opinie-artikel van redacteur Nick du Bois, die rechtvaardige conflictbeslechting vergelijkt met een rechtvaardige samenleving. Deze vertonen op abstract niveau volgens hem immers vele gelijkenissen. De functies van zowel de rechter als de democratische rechtsstaat zijn immers het oplossen en voorkomen van conflicten. Ze kunnen niet los van elkaar worden gezien: de rechter is een onderdeel van de rechtsstaat, en de democratie is pas een rechtsstaat als ook de rechter er deel van uitmaakt.

Redacteur Mahatma M. Martinus debuteert in NOVUM met het eerste deel van zijn drieluik over de financiële autonomie van Curaçao. Tussen Nederland en Curaçao is immers ook een conflict ontstaan, omtrent het begrotingstekort van het Caribische land. In zijn bijdrage bespreekt hij of de houding van Nederland tegenover de financiën van de overzeese koninkrijksdelen wel terecht is.

Het arrest *Moguntia/Ultrajectum* beëindigde in 1866 een ander twistpunt. Eindredacteur Joris van de Riet bespreekt in zijn bijdrage de toepassing van artikel 36 WvK op buitenlandse naamloze vennootschappen in de 19e eeuw, waarin deze zaak een doorbraak bracht.

Zelf bespreek ik - verrassend genoeg - ook een conflict uit de Nederlandse rechtsgeschiedenis, namelijk de zaak van de Zwitserse Wasinrichting. In dit arrest werd toepassing gegeven aan een van de meest curieuze strafbepalingen in ons Wetboek van Strafrecht, die erop toeziet de Zwitserse vlag te beschermen tegen inbreuken op onder andere 'het Zwitserse nationale gevoel'. Wat dit precies inhoudt valt te lezen op pagina 24 en verder.

We sluiten af met de maandelijkse questionnaire. Ditmaal is prof. Larissa van den Herik aan de beurt, die verfrissend genoeg stelt dat niet alle problemen via het recht kunnen worden opgelost.

Ik wens u, naast een conflictvrij 2020, veel plezier met het lezen van dit nummer van NOVUM magazine. ●

Waarde lezer,

Binnenkort is het weer zover. De ingang van ons prachtige Kamerlingh Onnes Gebouw fungeert dan als de bergpas van Thermopylae, waar geen enkele student ongeschonden door kan lopen, althans niet zonder de stem uit te brengen op een van de studentenpartijen voor de Faculteitsraadverkiezingen. Studenten geven aan deze nauwe pas liever te mijden, maar gelet op het feit dat ons gebouw maar één ingang heeft, ontkomen ze er niet aan.

De manier waarop ik onze faculteitsraadverkiezingen schets, is geheel volgens het beeld dat studenten en medewerkers weergeven. Echter lijkt het me goed om een korte column toch uiteen te zetten waarom deze verkiezingen zo belangrijk zijn en het zeker de moeite waard is voor iedere student om zich goed in te lezen en een stem uit te brengen.

Als bewoner van onze mooie faculteit aan de Steenschuur breng je (als het goed is) zeker een aantal uur per week door in het gebouw. Hierdoor zal je vast merken dat er zaken zijn die erg goed gaan, maar dat er ook zaken zijn die verbeterd kunnen worden. Echter hoort de faculteit deze signalen pas laat of zelfs niet. Hierdoor is deze waardevolle informatie niet bekend.

In mei 1969 werd in Amsterdam het Maagdenhuis bezet door een aantal fanatieke studenten die meer inspraak eisten binnen de universiteit. Voor 1969 waren de diverse universiteiten erg hiërarchisch en hadden studenten weinig tot geen zeggenschap binnen de instelling. Deze specifieke bezetting bracht daar echter verandering in en de Wet Universitaire Bestuurshervorming werd geïntroduceerd. Deze wet zorgde ervoor dat de universiteiten bestuurd zouden worden door een College van Bestuur en een Faculteitsbestuur en dat dit bestuur gecontroleerd zou worden door een democratisch gekozen raad (de Universiteitsraad of Faculteitsraad). Hierdoor werd ineens studenteninspraak mogelijk, zodat er op een constructieve manier meegekeken kon worden met de bestuurders.

De verkiezingen bij ons op de faculteit zijn dus geen populariteitswedstrijd en hebben een duidelijk doel, namelijk peilen wat de bewoners van het KOG vinden. De faculteitsraad heeft in veel gevallen een bepalende rol binnen besluitvormingsprocessen en fungeert als een spreekbuis van de studenten en medewerkers. Het is daarom van uiterst belang dat mensen gaan stemmen en duidelijk kenbaar maken aan de huidige en toekomstige raadsleden wat er speelt. Alleen dan kan een faculteitsraad optimaal jouw belangen vertegenwoordigen.

Mijn advies daarom zou zijn: in plaats van zeggen dat je al hebt gestemd (en dat alleen zegt om door te kunnen lopen), zou het wellicht goed zijn om eens het gesprek aan te gaan met de diverse (toekomstige) raadsleden en daadwerkelijk te **stemmen** (!) Alleen dan kun je op een constructieve manier bijdragen aan het beleid van de faculteit.

En voor de echte fanatiekelingen: ook jij kunt vertegenwoordiger zijn in de medezeggenschap. Hou vooral de nieuwsbrief goed in de gaten of volg de diverse partijen. ●

Dion Latten
Assessor FdR

Killing Fields

Recentelijk zag ik de film *Killing Fields* uit 1984, die als onderwerp heeft de — waar gebeurde— belevenissen van een Amerikaanse en inheemse journalist ten tijde van en na de machtsgreep van de Rode Khmer in Cambodja. Volgens het British Film Institute behoort het tot de honderd beste Britse films van de twintigste eeuw. Alle kritieken die ik gelezen heb zijn buitengewoon lovend. De film wordt alom de hemel in geprezen als een voortreffelijke ‘anti-oorlogsfilm’. Zoals wel vaker, ben ik ook in dezen een geheel andere mening toegedaan. Hoewel goed geacteerd en mooi gefilmd, is *Killing Fields* een slechte film. Waarom? Omdat de kijker uitsluitend wordt getrakteerd op beelden over de verschrikkelijke daden van het regime van de Rode Khmer (1975-1979), maar er in alle talen wordt gezwegen over de oorzaken van die verschrikkelijke daden.

We zien shots waarin de stadsbevolking naar het platteland wordt gedreven om daar, in identieke kleren, te werk te worden gesteld. We zien dat ze daar een uiterst Spartaans leven leiden en onderworpen zijn aan de tirannieke willekeur van de veelal extreem jonge —tieners— Rode Khmer-strijders. We zien dat mensen worden gedood omdat ze opgeleid zijn en/of vreemde talen spreken. En we zien een *killing field*: een van de vele velden bezaaid met duizenden en duizenden skeletten, die het resultaat waren van het feit dat het regime er mensen en masse liet executeren en wegrotten. In het totaal was het regime verantwoordelijk voor de dood van ongeveer één derde van de eigen Cambodjaanse bevolking, zo’n twee miljoen mensen.

Het is allemaal te erg voor woorden natuurlijk. De vraag die onmiddellijk in je opkomt als je de film ziet, is: waarom doen mensen in Godsnaam andere mensen — hun eigen landgenoten nota bene— zoiets aan? Alles wat wij mensen doen, ook alle misdaden die worden begaan, zijn immers ingegeven door een gedachte, een idee, een doel, een ideaal, een reden. De film zwijgt daarover echter als het graf. Zelf niet één woord wordt eraan gewijd. En daarom is het een slechte film.

“De film wordt alom de hemel in geprezen als een voortreffelijke ‘anti-oorlogsfilm’. Zoals wel vaker, ben ik ook in dezen een geheel andere mening toegedaan.”

Wat was het ideaal dat aanzette tot deze daden en ze moest rechtvaardigen? De Rode Khmer heette niet voor niets rood. Het waren communisten. Hun doel was, in navolging van de communistische leider van China, Mao-ze-Dong, het land om te vormen tot een agrarisch-socialistische heilstaat. En dat is precies wat ze hebben getracht te doen, nadat ze in 1975 aan de macht waren gekomen. De terreur, de totalitaire onderdrukking was dus een direct gevolg van de communistische ideologie. Dat is wat je krijgt als je de communistische idealen probeert te verwerkelijken. Dat is althans wat ik denk.

De maker van de film denkt er duidelijk anders over. Dat valt op te maken uit het algehele stilzwijgen over het communisme in de film. En uit het feit dat aan het einde ervan, terwijl de twee hoofdpersonen elkaar omarmen, omdat ze elkaar na veel treurnis hervonden hebben en het dus eind goed al goed is, de kijker John Lennons fameuze lied ‘Imagine’ te horen krijgt —een lyrische ode aan het communisme. Het bevat onder andere de strofe: *Imagine no possessions, I wonder if you can, No need for greed or hunger, A brotherhood of man*. Dat was mijn inziens precies wat de Rode Khmer ook wilden en in de praktijk hebben proberen te brengen. De maker van de film wil de kijker echter laten weten dat het regime niets te maken had met het communisme. Het was een aberratie,

Prof. dr. A.A.M. (Andreas) Kinneging is hoogleraar Rechtsfilosofie. Hij verzorgt o.a. de bachelorvakken Rechtsfilosofie I en II, en doceert in de masterafstudeerrichting Encyclopedie en Filosofie van het Recht. Sinds 2013 schrijft hij maandelijks een column voor NOVUM magazine.

ingegeven door wat dan ook, maar zeker niet het gevolg van die ideologie.

“De maker van de film denkt er duidelijk anders over. Dat valt op te maken uit het algehele stilzwijgen over het communisme in de film.”

Ik ken deze reflex maar al te goed. Nog vlak voor de Val van de Muur (november 1989) en het einde van de Sovjet-Unie (december 1991) waren er in het Westen vele sympathisanten van het communisme. Allemaal mensen die het communisme zagen als het antwoord op onze problemen. Hoe dat dat nou? Inmiddels was toch al vele jaren duidelijk geworden hoe onmenselijk en moorddadig het communisme is, zodra men het in de praktijk tracht te brengen? Alleen al zeventig miljoen doden in China en dertig miljoen in de Sovjet-Unie. Dat zegt toch genoeg? Nee dus. Ondanks deze gruwelijke feiten, slaagden velen erin desniettemin in het communisme te blijven geloven. Steeds door dezelfde mentale operatie. Toen het niet langer mogelijk was de miljoenen moorden te ontkennen,

viel men stevast terug op het argument dat het ‘reëel bestaand socialisme/communisme’ niets te maken had met het echte communisme. Het eerste zou het gevolg zijn van domheid en/of slechtheid en zeker niet het noodzakelijke gevolg in de praktijk van een wereldvreemde ideologie. Neen, het ‘echte’ communisme/socialisme was nog nooit in de praktijk gebracht. Zei men dan.

Na de Val van de Muur en de ineenstorting van de Sovjet-Unie raakte het socialisme/communisme uit de mode. Velen van ons dachten dat de ideologie nu voorgoed was beland op de vuilnishoop van de geschiedenis. Maar dat was te snel geconcludeerd. In werkelijkheid is ze slechts in winterslaap gegaan. En nu zien we overal in het Westen een hernieuwde belangstelling en een hernieuwd geloof opkomen. En al deze neofieten zeggen weer exact hetzelfde: ‘Neen, het voorheen “reëel- bestaande socialisme” heeft niets te maken met het echte socialisme, waar ik een voorstander van ben. De idealen zijn vroeger slecht uitgevoerd. Maar het kan ook anders en beter’. Je vraagt je af wat de reactie zou zijn als iemand zoiets van het fascisme zou zeggen: ‘Neen, het Derde Rijk is geen goede toepassing van de fascistische ideeën. Maar het

echte fascisme, dat is wel degelijk nastrevenswaardig’.

Wat zeker niet helpt is dat de belangstelling voor en dus ook de kennis van wat er destijds in China, Rusland en vele andere landen is gebeurt, inmiddels is gedaald tot vrijwel nul. Het ‘reëel bestaande socialisme’ van voor 1990 is *terra incognita* geworden. Wie kent nog Alexander Solschenizyn? Wie heeft nog zijn magistrale *Goelagarchipel*-trilogie gelezen? Wie heeft er nog gehoord van Wassili Grossman en heeft zijn meesterwerk *Leven en Lot* gelezen? Dit laatste boek is extra interessant, omdat het haarfijn en uit eigen ervaring de frapperende gelijkenis beschrijft tussen de Sovjetunie en het Derde Rijk....

*“Het ‘reëel bestaande socialisme’ van voor 1990 is **terra incognita** geworden. Wie kent nog Alexander Solschenizyn en zijn magistrale Goelagarchipel-trilogie?”*

Dat laatste is een punt van groot belang. Niet alleen Grossman heeft op de deze gelijkenis gewezen. Vele anderen hebben dat ook gedaan. Op grond van die gelijkenis is zelfs een nieuw woord gemunt: het totalitarisme. Het is met name het klassieke werk van Hannah Arendt geweest, getiteld *The Origins of Totalitarianism* (1e editie 1951), dat dit nieuwe woord op de kaart heeft gezet en daarmee ook het achterliggende idee dat het nazisme/fascisme enerzijds en het socialisme/communisme anderzijds in hun praktische uitwerking als twee druppels water op elkaar lijken. Sympathisanten van het socialisme/communisme hebben het begrip totalitarisme echter altijd afgewezen.

Dat had theoretisch niet gehoeven. Wie meent dat er een wezenlijk verschil bestaat tussen het ‘echte’ en het ‘reëel bestaande socialisme’, kan in principe goed accepteren dat het ‘reëel bestaande socialisme’ op het fascisme lijkt. Maar kennelijk ging dat toch te ver. Het ‘reëel bestaande socialisme’ was dan wel niet perfect in de ogen van deze mensen, maar zo erg als het fascisme is het zeker niet geweest. Wie ze wel over één kam scheert, zoals Arendt cum suis, ‘demoniseert’ de Sovjetunie, de DDR etc. Zo zei en zegt men.

Wie heeft er nou gelijk? Ik heb heel wat boeken gelezen zowel over het ene systeem als over het andere en doe dat nog altijd. Gewoon omdat mij al sedert veertig jaar de vraag bezighoudt hoe een staat zo kan ontaarden dat hij

verandert in een monster en zijn eigen burgers opvreet. Op dit moment lees ik de memoires van Erich Loest, *Durch die Erde Ein Riß*, Mitteldeutscher Verlag 2016 (1990), die zowel nazi als communist is geweest. Erg leerzaam.

“De twee systemen lijken in de praktische uitwerking op elkaar als een eeneiige tweeling.”

Mijn conclusie is dat Arendt c.s. gelijk hebben. De twee systemen lijken in de praktische uitwerking op elkaar als een eeneiige tweeling. Hieruit volgt een verrassende conclusie, die van enig belang is: iedereen die nog altijd gelooft in het socialisme/communisme, omdat hij zich wijs maakt dat de praktijk tot nog toe niets met de theorie te maken had en probeert alsnog het ‘echte socialisme/communisme’ te verwerkelijken, helpt dus zonder het te beseffen mee aan het optuigen van een systeem dat grote gelijkenissen zal vertonen met het Derde Rijk.

Daarom heb ik een suggestie. Ik zou willen dat de terechte aandacht die het Derde Rijk krijgt en de terechte herdenking van de vele moorden die door de nazi’s/fascisten zijn gepleegd, wordt aangevuld met een soortgelijke herdenking van de communistische onderdrukking en de door de communistische regimes gepleegde gruweldaden. Liefst tegelijkertijd, onder het motto ‘Nooit meer totalitarisme’. Dat is van groot belang, want alleen wie begrijpt dat *beide* systemen verwerpelijke zijn en een afglijden in *beide* richtingen koste wat het kost moeten worden vermeden, heeft een moreel kompas dat scherp genoeg is om de juiste richting te vinden tussen deze Skylla en die Charibdis. Wie alleen maar hoort hoe verschrikkelijk het fascisme/nazisme is en over het communisme/socialisme niets —of erger nog— alleen maar goede dingen, is ziende blind voor een groot gevaar.

“Wie alleen maar hoort hoe verschrikkelijk het fascisme/nazisme is en over het communisme/socialisme niets —of erger nog— alleen maar goede dingen, is ziende blind voor een groot gevaar.”

Ik vermoed zomaar dat mijn suggestie niet zal worden nagevolgd. Waarom? Omdat te veel mensen toch onderhuids sympathie hebben voor het socialisme/

communisme, hoeveel ellende het ook in het verleden heeft aangericht. Het onderliggende idee is in hun ogen namelijk nobel en goed. Het staat voor gelijkheid, net als het heersende liberalisme. Maar het neemt het ideaal van de gelijkheid nog veel serieuzer dan het liberalisme. Het is dus, zo gezien, een betere, principiëlere versie van het liberalisme. Vandaar de sympathie. Wie voor gelijkheid is, kan toch niet slecht genoemd worden? In ieder geval niet zoals de fascist/nazi's, die voor ongelijkheid waren.

“Ik vermoed zomaar dat mijn suggestie niet zal worden nagevolgd. Waarom? Omdat te veel mensen toch onderhuids sympathie hebben voor het socialisme/communisme, hoeveel ellende het ook in het verleden heeft aangericht.”

Hier doemt een interessante vraag op. Als gelijkheid iets goeds is, is dan meer gelijkheid beter? En is absolute gelijkheid het beste? En omgekeerd: als de ongelijkheid die door het fascisme/nazisme werd gepropageerd, namelijk die tussen de rassen, verwerpelijk is, betekent dat dan dat alle andere vormen van ongelijkheid ook verwerpelijk zijn? Met andere woorden: is gelijkheid in alle varianten per definitie goed en ongelijkheid in alle varianten per definitie slecht? Of zijn er in tegendeel varianten van de gelijkheid die slecht zijn en varianten van de ongelijkheid die goed zijn? Het is een vraag die ons in de komende jaren nog sterk zal bezighouden.●

Nu verkrijgbaar:

De onzichtbare Maat

Prof. Andreas Kinneging

Het recht is iets wat de staat ‘maakt’, in zijn wetgeving en rechtspraak. Althans, zo lijkt het op het eerste gezicht. Bij nader inzien ligt het allemaal wat ingewikkelder. Want bijna iedereen erkent dat er zaken zijn die niet geschonden mogen worden door het recht van de staat, zaken die door het recht van de staat gerespecteerd of zelfs beschermd moeten worden. Anders gaat niet om recht, maar om een perversie van het recht. Welke zaken zijn dat? Traditioneel spreekt men in dit verband over het natuurrecht of de natuurwet. Maar wat is dat, natuurrecht? Moet men gelovig zijn om deze noties te kunnen aanvaarden? Of ondermijnt het geloof in God juist de aanvaarding van het natuurrecht of de natuurwet? In *De onzichtbare Maat* gaat rechtsfilosoof Andreas Kinneging dieper in op de fundamenteën van de staat en daarmee op de fundamenteën van het recht, om de ware grenzen van het recht te verkennen.

Rechtvaardige conflictbeslechting en rechtvaardige samenleving

Nick du Bois
Redacteur

Rechtvaardige conflictbeslechting en een rechtvaardige samenleving vertonen op abstract niveau vele gelijkenissen. De functies van zowel de rechter als de democratische rechtsstaat zijn het oplossen en voorkomen van conflicten. Ze kunnen niet los van elkaar worden gezien: de rechter is een onderdeel van de rechtsstaat, en de democratie is pas een rechtsstaat als ook de rechter er deel van uitmaakt. Beide structuren hanteren min of meer dezelfde uitgangspunten: gelijkheid, vrijheid en redelijkheid. Eerst zal conflictbeslechting door de rechter aanbod komen, daarna zal een vergelijking worden gemaakt met conflictbeslechting door de democratische rechtsstaat.

Conflictbeslechting door de rechter

De fundamentele functie van de rechter is het oplossen van geschillen. De structuur van conflictbeslechting heeft de vorm van een triade: partijen met een onderling geschil waar zij samen niet uitkomen gaan naar een derde, de rechter, om het geschil door diegene te laten beslechten. De legitimiteit van de rechter en zijn oordeel hangt af van de mate van rechtvaardigheid van de procedure en niet zozeer de uitkomst daarvan. Er zal immers altijd een partij zijn die niet volledig gelijk krijgt, toch dient ook hij de uitspraak te volgen. Het ontstaan van legitimiteit begint al voordat de procedure überhaupt heeft plaatsgevonden.

“De legitimiteit van de rechter en zijn oordeel hangt af van de mate van rechtvaardigheid van de procedure en niet zozeer de uitkomst daarvan.”

De belangrijkste bron van legitimiteit is instemming van de betrokken partijen. Het ideaaltype van de triade veronderstelt dat partijen vrij, gelijk en redelijk zijn. Partijen autoriseren samen een door hen gekozen derde om een beslissing te nemen en een bevel te geven op basis van door hun gekozen regels. Ze zijn vrij om deze toestemming al dan niet te geven, aan elkaar gelijk door afwezigheid van een gezagsverhouding en ze zijn redelijk en rationeel in de zin dat zij hun eigen belangen behartigen. Als ik onder deze omstandigheden ergens mee instem, dan zal dit een uiting zijn van mijn vrije wil. Omdat gelijke en vrije partijen zelf hebben ingestemd met de persoon van de rechter en de regels op basis waarvan hij zal oordelen, zijn zij geneigd om zijn beslissing vrijwillig en zonder dwang op te volgen. Vergelijk de rechtvaardigings- en democratietheorie van rechtsfilosoof Rawls in *Theory of Justice*, die is gebaseerd op dezelfde presumpties.¹

Vandaag de dag lijkt van dergelijke instemming geen sprake meer te zijn. Partijen kunnen elkaar immers voor de rechter dagen zonder voorafgaande instemming, zijn beperkt in het kiezen van eigen regels, kunnen de rechter niet zelf kiezen, de rechter kan zijn beslissing met overheidsdwang opleggen, enzovoorts. Toch kan ook nu nog worden gesproken van instemming van partijen. De instemming van partijen is als het ware vervangen door het gezag van de rechtsstaat. Zoals de koning vroeger zijn legitimiteit ontleende aan God, voorziet

tegenwoordig de democratische rechtsstaat de rechter van legitimiteit. Partijen respecteren de beslissing van de rechter omdat zij overtuigd zijn een onderdeel te zijn van een democratische rechtsstaat, waarin conflicten worden beslecht door een overheidsrechter die beslist op basis van democratisch tot stand gekomen wetten.

Van fundamenteel belang is dat het recht en de rechter rechtvaardig zijn. Er heerst een onvermijdbare spanning tussen de rechter in zijn rol als geschilbeslechter en de rechter die met overheidsdwang recht toepast. De rechter is niet door partijen gekozen maar in dienst van een derde, de overheid, en maakt gebruik van regels die zijn opgesteld door een derde, de overheid. Bovendien doet de rechter onvermijdelijk aan politiek: door het toepassen van de wetten van de overheid verschaft hij deze van legitimiteit, door het mede ontwikkelen van het recht maakt hij beleidsmatige afwegingen. Een rechter die een van de partijen of de overheid bevoordeelt zal in de ogen van de benadeelde partij geen legitimiteit genieten en niet vrijwillig worden opgevolgd.

“Er heerst een onvermijdbare spanning tussen de rechter in zijn rol als geschilbeslechter en de rechter die met overheidsdwang recht toepast.”

Omdat expliciete instemming ontbreekt moeten partijen er continu van worden overtuigd dat zij inderdaad door een neutrale derde en neutrale normen worden beoordeeld. De rechter neemt een bindend besluit dat aan bepaalde regels voldoet. Het uitgangspunt is de gelijkheid der partijen en dus gelijke behandeling. Zelfs als partijen in werkelijkheid ongelijk zijn, worden zij in een gerechtelijke procedure als gelijk gezien, als een fictieve rechtspersoon. Dit vereist een onpartijdige en onafhankelijke rechter die beide partijen als gelijken ziet en als gelijk behandelt en zoveel mogelijk onafhankelijk is van de overheid. Hetzelfde geldt voor het recht: dit dient onpartijdig en onafhankelijk te zijn en te bestaan uit voorafgaand aan het conflict opgestelde neutrale, onpersoonlijke en algemene regels.² Zelfs dan is het mogelijk dat de verliezende partij het oneens is met de uitspraak van de rechter. De mogelijkheid om in hoger beroep is een nuttige methode om de legitimiteit van de rechter te versterken. Het is een soort uitlatklep van ontevredenheid: de verliezer krijgt een tweede kans en kan de zaak voorleggen aan een andere rechter.

Conflictbeslechting door de democratische rechtsstaat

Op abstract niveau kan de functie van de democratische rechtsstaat eveneens worden gezien als het oplossen van geschillen. Niet tussen twee partijen, maar tussen alle leden van de samenleving. In de natuurtoestand, de situatie zonder overheidsgezag, is het ieder voor zich, met anarchie tot gevolg, zo leert filosoof Thomas Hobbes ons met zijn theorie over de staatsmacht in *Leviathan*.³ Mensen zijn als uitgangspunt min of meer gelijk en vrij: niemand heeft superkrachten en er is geen derde die zijn wil op kan leggen. Mensen hebben van nature verlangens, zij willen iets bereiken of bezitten. Tegelijkertijd heerst er schaarste, zo is er bijvoorbeeld een beperkte voorraad voedsel in de wereld. De combinatie van schaarste en verlangens veroorzaakt conflicten. De democratische rechtsstaat kan worden gezien als een instrument om conflicten te voorkomen en tegelijkertijd vrijheid in stand te houden. Ook de democratie heeft de vorm van een triade: mensen wijzen samen een derde aan om conflicten te voorkomen. En net als bij de rechter zijn er meerdere verschillende belangen die een rol spelen, namelijk die van elke burger.

“Ook de democratie heeft de vorm van een triade: mensen wijzen samen een derde aan om conflicten te voorkomen.

En net als bij de rechter zijn er meerdere verschillende belangen die een rol spelen, namelijk die van elke burger.”

Net als de rechter ontleent de democratische rechtsstaat zijn legitimiteit aan de procedure en niet zozeer de uitkomst. Het is immers een illusie om te denken dat iedereen het eens is met elke democratisch tot stand gekomen wet. Weer gaat het om legitimiteit die al in een eerder stadium ontstaat. Het begint bij de instemming door partijen. De aanname is eveneens dat vrije, gelijke en redelijke mensen een zogenoemd sociaal contract sluiten: ze spreken met elkaar af om een deel van hun vrijheid in te leveren aan een derde, de staat, om conflicten te voorkomen, wat in hun eigen belang is omdat dit hun vrijheid om hun belangen na te streven zal beschermen.⁴ Uiteraard is van een letterlijk contract geen sprake: het gaat om een hypothetische situatie waarin mensen zouden komen tot afspraken terwijl iedereen aan elkaar gelijk is en niet weet wat zijn positie in de maatschappij zal zijn.

Het is dan in ieders eigen belang om een derde aan te wijzen die de orde handhaaft. Mensen kiezen dan voor een democratische rechtsstaat waarin iedereen gelijk en vrij is. Hieruit vloeien alle andere afspraken voort: de grondwet met fundamentele rechten, de wetgever, wetten, enzovoorts. Zie ook weer het verband met de rechter als conflictbeslechting: de legitimiteit van de rechter vloeit voort uit de democratische rechtsstaat. De veronderstelling is evenwel dat mensen een soortgelijk wereldbeeld hebben en dus tot dezelfde sociale orde komen. Zo wordt aangenomen dat mensen waarde hechten aan gelijkheid en vrijheid. Later zal de omgekeerde situatie worden besproken, voor nu wordt aangenomen dat burgers voor een democratische rechtsstaat zouden kiezen omdat dit past bij hun wereldbeeld.

De democratische rechtsstaat is niet alleen legitiem omdat mensen er in een hypothetische situatie voor zouden kiezen. In wezen is letterlijke instemming vervangen door het simpelweg bestaan van een dergelijke staatsvorm. Oftewel, de democratie ontleent legitimiteit aan zichzelf. Het sleutelwoord is wederom een rechtvaardige procedure. Mensen accepteren en gehoorzamen wetten en instituties van de staat omdat zij geloven dat deze middels een rechtvaardige procedure tot stand zijn gekomen.

Maar ook hier bestaat een paradox tussen de democratische rechtsstaat als beschermer van vrijheid en gelijkheid en zijn rol als wetgever en in ruime zin geschilbeslechter, zowel bij het maken als handhaven van wetten. Om vrijheid te beschermen en conflicten te voorkomen en beslechten moet onze vrijheid worden ingeperkt. De overheid heeft de macht om mensen te dwingen te gehoorzamen aan beslissingen die tegen hun wil in gaan. Wetten en regels leggen restricties op het doen en nalaten van mensen. Bovendien zijn de wetten niet gemaakt door mensen zelf, maar door een derde, de wetgever. Vergelijk de rechter die zoals hierboven besproken te maken heeft met dezelfde spanning, omdat hij normen van derden (de staat) toepast en middels overheidsdwang partijen kan dwingen om zijn uitspraak te gehoorzamen.

“Maar ook hier bestaat een paradox: om vrijheid te beschermen en conflicten te voorkomen en beslechten moet onze vrijheid worden ingeperkt.”

Een fundamentele taak van de staat is dan ook om het evenwicht van de triade te behouden. De democratische

samenleving hanteert gelijkheid en vrijheid als uitgangspunten. Mensen dienen als gelijk te worden gezien en als zodanig te worden behandeld. De staat moet burgers serieus nemen en naar ze luisteren door middel van stemrecht en inspraak in de besluitvorming. Vrije en openbare verkiezingen vormen net als het hoger beroep een uitlaatklep voor ontevreden burgers, zij kunnen hun stem laten gelden in het stemhokje. Ongelijkheid wordt als het ware gecompenseerd doordat iedere burger ongeacht wie hij of zij is één gelijke stem heeft. Regels en wetten dienen te voldoen aan bepaalde voorwaarden: onpersoonlijk, algemeen, uniform, publiek en handhaafbaar.⁵ Oftewel: neutrale wetten die niemand bevoordelen. Besluiten zoals wetten komen tot stand middels een vooraf opgestelde procedure, zoals de rechter een beslissing neemt die voldoet aan bepaalde regel. Dit is de democratische besluitvormingsprocedure, de meerderheid plus één. De macht van de staat wordt veelal opgedeeld in meerdere delen om de onafhankelijkheid en onpartijdigheid te bewaken, de zogenoemde scheiding van machten en de trias politica als veelvoorkomende uitwerking daarvan. De analogie met de rechtspraak is ook hier aanwezig: de rechtbank heeft niet alle macht, maar deelt het met en wordt gecontroleerd door de gerechtshoven en de Hoge Raad. En de rechterlijke macht heeft niet alle macht, maar deelt het met de wetgevende en uitvoerende machten.

“Ongelijkheid wordt als het ware gecompenseerd doordat iedere burger ongeacht wie hij of zij is één gelijke stem heeft.”

Conclusie: waarborg de legitimiteit van de rechter en de democratie

Zoals is gebleken vertonen de rechter en de democratische samenleving op abstract niveau veel overeenkomsten. Beiden gaan uit van een tripartiete structuur waarin vrije en gelijke partijen instemmen met een derde die gezag uitoefent op basis van externe regels teneinde harmonie te bevorderen. De rechtvaardige procedure en de eisen die daaraan worden gesteld voorzien die derde van legitimiteit en komen grotendeels overeen. Zowel de rechter als de democratische rechtsstaat zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden; de een verschaft legitimiteit aan de ander en *vice versa*. Als we deze staatsvorm willen behouden zullen we continu moeten toezien op de waarborging van de legitimiteit van beide instituties.●

De auteur dankt prof. mr. H.J. Snijders voor zijn commentaar op het concept van dit artikel.

1. J. Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press 1971.
2. Zie daarover bijvoorbeeld: R.M. Unger, *Knowledge and Politics*, New York/London: The Free Press New 1975.
3. T. Hobbes, *Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press 1996.
4. Rawls 1971, p. 10-12.
5. Unger 1975, p. 72-73.

Financiële autonomie binnen het Koninkrijk? (I)

Mahatma M. Martinus
Redacteur

Op 12 juli 2019 is door de Koninkrijksministerraad (KMR) een koninklijk besluit, houdende een aanwijzing aan de regering van Curaçao tot aanpassing van diens begroting 2019 (aanwijzing) uitgebracht.¹ De aanwijzing is, conform de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten (Rft)², gegeven op advies respectievelijk voordracht van het College financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten (Cft)³ en van de toenmalig staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Raymond Knops. De aanwijzing roept drie prangende vragen op over de (financiële) autonomie van Curaçao. Ten eerste, hoe het (weer) zover gekomen is, ten tweede of de aanwijzing wel gegrond is en tenslotte, meer in het algemeen, of de (negatieve) houding van Nederland jegens de financiën der Caribische koninkrijksdelen wel terecht is. Dit artikel – het eerste van een drieluik – is een poging de eerste twee vragen te beantwoorden.

Historisch perspectief: vol-koloniale tijdperk tot 1954

De eerste vraag vergt een duik in de tijd. Kolonie Curaçao en Onderhorigheden – vanaf 1948 de ‘Nederlandse Antillen’ – had sinds 1932 jaarlijks een begrotingsoverschot. In de jaren ‘40 heeft de Nederlandse Antillen Nederland zelfs met een bedrag van 32 miljoen gulden financieel gesteund, een geldsom waar zij slechts een kwart van heeft teruggezien. Midden jaren vijftig

lag het per-capita-inkomen er zelfs anderhalf maal hoger dan in Nederland.⁴ Ten tijde van de conferentie van 1948 omtrent een nieuwe rechtsorde voor het Koninkrijk der Nederlanden⁵ (Koninkrijk) stak de financiële situatie van de Nederlandse Antillen dus nog gunstig af t.o.v. die van na oorlogs Nederland. Omdat de Nederlandse Antillen financieel gezond was, is het niet onbegrijpelijk dat financiën als onderwerp niet op de agenda is geplaatst.⁶

Ter illustratie van de, in hedendaags perspectief,

omgekeerde financiële verhoudingen: in het kader van de door de watersnoodramp van 1953 in Nederland veroorzaakte ellende, doneerde de toen 180.000 zielen tellende Nederlandse Antillen binnen tien dagen omgerekend meer dan f 2 miljoen aan het Nederlandse rampenfonds.⁷ Tot 9 maart 1953 was op Aruba 92.059,74, Curaçao 1.035.210,20, Bonaire 15.000 en de drie Bovenwindse eilanden 6.392 Curaçaosche florijnen voor het fonds ingezameld.⁸ De Antilliaanse gemeenschap is dus in totaal de Nederlandse watersnoodslachtoffers met omgerekend zo'n f 2,3 miljoen te hulp geschoten.

Door een gebrek aan (economische) noodzaak bestond van Antilliaanse kant weinig behoefte de financieel-economische relatie, of de sociale cohesie op koninkrijksniveau te regelen.⁹ De – door de ‘olieboom’ op Aruba en Curaçao mogelijk gemaakte – gezonde financieel-economische situatie bevorderde juist het Antilliaanse streven naar autonomie. Tot diep in de jaren vijftig was de economische stand van zaken in de Nederlandse Antillen nog zo gunstig dat er geen urgente behoefte aan ontwikkelingshulp bestond.¹⁰

Dat het eind-1954 afgekondigde Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (Statuut), het meest gezaghebbende deel van onze constitutie (art. 5 lid 2 Statuut), geen bepalingen bevat waarin sociale, financiële en of economische zaken uitdrukkelijk als koninkrijksaangelegenheid worden vermeld, is, gezien het bovenstaande, daarom begrijpelijk.

Het is de – vervallen – Eilandenregeling Nederlandse Antillen (ERNA) die een limitatieve lijst van landsaangelegenheden bevat, waarin dit soort zaken deels is opgenomen. De niet daarin vermelde sociale, financiële en economische overheidszaken behoorden impliciet tot de eilandsaangelegenheden.¹¹ Zoals staatsraad en o.a. voormalig (Arubaans en Antilliaans) Statenlid Mito Croes opmerkt is het Koninkrijk dus fundamenteel anders ingericht dan de Europese Unie, waar er wel sprake is van waarborging van de sociaaleconomische cohesie middels structuur- en cohesiefondsen.¹²

‘Tijdelijke ontwikkelingshulp’ aan de Nederlandse Antillen: 1954-2010

De financiële verhoudingen die bij de aanvang van het dekolonisatieproces tussen de landen van het Koninkrijk bestonden, zijn, na de jaren zestig, drastisch veranderd. Terwijl Nederland (weer) een donorfunctie kreeg, raakte de Nederlandse Antillen deze kwijt. Dat laatste gold ook

voor Suriname. Anders dan Suriname is de Nederlandse Antillen echter nooit voor de immense, vanuit donorland Nederland op hem uitgeoefende, druk om onafhankelijk te worden, bezweken. En terecht, want het haar in resoluties 1514, 1541 en 2625 van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties toegekende recht op politieke zelfbeschikking, hield met name in dat elk niet-onafhankelijk land zijn keuze in alle vrijheid zou moeten kunnen en mogen maken.

Huub Fransen, Tweede Kamerlid voor de PvdA, vertolkte heel goed het standpunt van menig Nederlands politicus toen hij in 1972 verklaarde dat Nederland de overzeese koninkrijksdelen ‘zonodig per aangetekende brief’ onafhankelijkheid zou aanzeggen.¹³ Het door hem getoonde onbegrip voor en misvatting van het zelfbeschikkingsrecht der volken van gekoloniseerde gebieden was tekenend voor de toenmalige houding van (een aanzienlijk deel van) politiek-Nederland. Slechts de inwoners van de Nederlandse Antillen, beschikkende over extern zelfbeschikkingsrecht, komt immers unilateraal het recht toe om over de staatkundige status van hun land te gaan. In alle vrijheid mogen zij kiezen voor de status dat de meeste waarborgen en de beste behartiging van hun belangen biedt. Terecht is er dus niks van zulke, met het volkenrecht strijdige, sentimenten gekomen.

In de jaren daarna heeft Nederland echter van alles geprobeerd om de druk, van ontwikkelingshulp, op de schatkist, te verlichten, althans niet te laten toenemen.¹⁴ Toegegeven moet worden dat Nederland wel altijd bereid is geweest de Caribische koninkrijksdelen omvangrijke ontwikkelingshulp te bieden. Tussen 1983 en 1989 was dit 5% van de Nederlandse budget voor ontwikkelingshulp, zelf ongeveer 1,5% van het Netto Nationaal Inkomen (NNI).¹⁵ Omdat het NNI bleef groeien en hiermee ook de mate van de ontwikkelingshulp, werd in 1989 de 5%-sleutel losgelaten en de hoogte van de voor de Caribische koninkrijksdelen bestemde ontwikkelingshulp bevroren. Hun ‘absorptiecapaciteit’ zou zogenaamd zijn overschreden.¹⁶

Historici Oostindie en Klinkers wijzen op het feit dat niet de hoeveelheid, maar de doelstellingen van de ontwikkelingshulp van belang waren. Het doel was altijd ‘verassend consistent’: de eilanden moeten zelfredzaam worden. De hoop bestond namelijk dat ontwikkelingshulp zichzelf overbodig zou maken. De Caribische koninkrijksdelen dienden voorts hun begrotingen zelf op orde te brengen. Ontwikkelingshulp was uitdrukkelijk niet bedoeld als budgethulp.¹⁷

Ter relativering van kritiek vanuit (politiek-)Nederland op (meestal) de omvang van ontwikkelingshulp, wijzen Oostindie en Klinkers op de onjuistheid van de graag herhaalde stelling dat geen voormalige kolonie zoveel hulp ontving als de Antillen. Het zou om circa 0,1% van de Nederlandse begroting gaan, wat ook nog eens voor een groot deel de Nederlandse economie ten goede is gekomen. Het Haagse ambtenarenapparaat en Nederlandse bedrijfsleven profiteerden immers aanzienlijk van de verstrekte ontwikkelingshulp.¹⁸

Ondanks het bovenstaande ontstonden er steeds meer ergernissen binnen de Tweede Kamer over het feit dat het maar niet lukte de geldstroom richting de Cariben te stoppen. Volgens politiek Nederland was dit te wijten aan ondeugdelijk Antilliaans bestuur. Zoals deze frustratie herhaaldelijk werd verwoord: ‘pappen en nathouden’ kon niet meer, ‘hulpverslaving’ evenmin.¹⁹

Financiële Koninkrijksrelaties: 2010-heden

Sinds ‘10-10-10’ staan de nieuwe ‘landen’ Curaçao en Sint Maarten alsmede ‘Caribisch Nederland’ bestaande uit de ‘openbare lichamen’ Bonaire, Sint Eustatius en Saba onder respectievelijk financieel toezicht van de KMR en de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Voor Caribisch Nederland geldt verder dat de geldkraan, zoals trouwens de eigen belasting- en premieopbrengsten – goed voor dekking van 110 van de € 180 miljoen jaarlijkse lasten – volledig door voornoemde minister beheerd worden.²⁰

Curaçao en Sint Maarten zijn onder financieel toezicht van de KMR gesteld, om te voorkomen dat de in artikel 15 Rft neergelegde begrotingsnormen overschreden worden. Het ‘verrassend consistente’ doel om o.a. Curaçao zelfredzaam te maken is nu geconcretiseerd. Het is immers de bedoeling dat toezicht – lees: externe financiering – op den duur overbodig wordt.²¹ Om dit te bewerkstelligen kan de KMR, middels zijn aanwijzende bevoegdheid ex artikel 13 Rft, het financieel en leenbeleid van Curaçao in grote mate dicteren. Met de aanwijzing van 12 juli 2019, gegeven tegen het advies van het Internationaal Monetair Fonds (IMF)²² in en onder protest van de Curaçaose regering,²³ is dat daadwerkelijk gebeurd. De Nederlandse neoliberale dogma van ‘bezuinigen en hervormen’ is hiermee als nooit tevoren aan Curaçao opgelegd. De regering van Curaçao is conform artikel 26 Rft op 23 augustus 2019 tegen de aanwijzing bij de Raad van State van het Koninkrijk (RvS) in beroep gegaan. Bij het schrijven

van dit artikel is de uitkomst van deze beroepsprocedure, waarop de Kroon haar definitief besluit zal baseren, nog niet bekend.²⁴

“Het ‘verrassend consistente’ doel om o.a. Curaçao zelfredzaam te maken is nu geconcretiseerd. Het is immers de bedoeling dat toezicht – lees: externe financiering – op den duur overbodig wordt.”

De aanwijzing: feiten en bezwaren

Ten aanzien van de tweede vraag, eerst de feiten: de aanwijzing richt zich tegen Curaçaose schending van de begrotingsnormen neergelegd in artikel 15 Rft. Zoals de KMR benadrukt, had Curaçao al in 2018 een schuldenlast van 46% bruto binnenlands product (BBP); terwijl de KMR slechts 40% aanvaardbaar acht. Het cumulatieve begrotingstekort van Curaçao over 2017, 2018 en 2019 bedraagt, absoluut, circa Naf 267,5 miljoen. Bovendien zijn er schulden aan het Algemeen Pensioenfonds Curaçao (APC) en de Sociale Verzekeringsbank (SVB) die inmiddels opeisbaar zijn geworden.²⁵

Volgens het Cft en de KMR heeft Curaçao zijn financiële problemen voornamelijk aan zichzelf te danken. De inkomsten en uitgaven van het Land zijn niet met elkaar in evenwicht en het financieel beheer zou niet op orde zijn. Volgens de KMR is er sprake van optimistische opbrengstenramingen, gebrekkig financieel beheer en zwak budgetdiscipline, waardoor de uitgaven niet binnen de begroting blijven. Zij wijst erop dat alleen wat betreft kapitaaluitgaven bestaande leenmogelijkheden en een sluitende gewone dienst behoud of groei van het overheidsvermogen garanderen. Ondanks in 2018 gemaakte afspraken inzake houdbare overheidsfinanciën is de regering niet in staat gebleken het roer om te gooien, aldus het Cft. Derhalve is tot het negatieve advies aan de KMR overgegaan.²⁶

De aanwijzing bepaalt ten eerste dat Curaçao het tekort van Naf 112 miljoen op de begroting van 2019 moet compenseren. Ten tweede dienen de tekorten op de begrotingen van 2017 en 2018 door overschotten op de begrotingen van 2020, 2021 en 2022 gecompenseerd te worden. Ten slotte moet de regering de schulden aan het APC en de SVB uiterlijk op 31 december 2022 aflossen.²⁷

Grievan van de regering Rhuggenaath

Premier Rhuggenaath van Curaçao is er, anders dan de KMR, van overtuigd dat het Land enkel met een integrale benadering in staat is de neerwaartse economische trend structureel te keren, zijn financiën te verbeteren en tegelijkertijd de sociale problematiek het hoofd te bieden.²⁸

In verband met de sociaaleconomische problemen wijst de regering erop dat de bevolking sinds 2010 met ruim 6% groeide terwijl het reële BBP met 4% is gedaald, resulterend in een inkomen per hoofd van de bevolking dat nu 10% lager ligt dan in 2010. De werkloosheid bedraagt inmiddels 14%.²⁹

De verslechterde overheidsfinanciën houden, volgens Rhuggenaath, direct verband met de krimp van de economie. Met name de dalende belastinginkomsten en stijgende sociale zekerheidsuitgaven zijn de grote boosdoeners. Volgens het Land is zonder structurele economische groei de overheidsfinanciën niet langer houdbaar zonder dat sociale overheidstaken in het geding komen. De benodigde financiële ruimte kan, volgens de Curaçaose regering, niet langer van bezuinigingen alleen komen.³⁰

“De verslechterde overheidsfinanciën houden, volgens Rhuggenaath, direct verband met de krimp van de economie. Met name de dalende belastinginkomsten en stijgende sociale zekerheidsuitgaven zijn de grote boosdoeners.”

Voorts benoemt Rhuggenaath de negatieve gevolgen van de crisis in Venezuela. Hierbij beroept hij zich op artikel 25 Rft, dat de mogelijkheid biedt om, onder bijzondere omstandigheden, de begrotingsnormen te overschrijden. Benadrukt moet worden dat Amerikaanse sanctiëring van Venezuela voor de economie van Curaçao fataal is, de sancties raken direct en indirect meer dan 25% van de landelijke economie. Mijn inziens is het bedrag van € 23,8 miljoen³¹ dat vrijgemaakt is voor ondersteuning van de Benedenwinden in het kader van de Venezolaanse crisis slechts een druppel op een gloeiende plaat.

Naast de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten (CBCS) concludeert ook het IMF dat het volgen van de

Eugene Rhuggenaath, sinds 2017 de minister-president van Curaçao.
Bron: Antilliaans Dagblad

aanwijzing voor Curaçao tot negatieve economische groei zal leiden van wel 3,4%. Het IMF stelt daarom een meer gelijkmatig herstelplan voor met een strakke aansturing en doorvoering van de noodzakelijke hervormingen.³² Dit is juist het traject dat de Curaçaose regering op 27 maart 2019 aan de KMR heeft voorgesteld.³³

In het Groeiakkoord van 12 juli 2019 hebben Curaçao en Nederland afspraken gemaakt voor samenwerking bij het doorvoeren van systematische aanpassingen.³⁴ Aangezien er zorgvuldig is toegewerkt naar het Groeiakkoord en het open, klein en insulair karakter van de Curaçaose economie benadrukt is, vindt de regering van Curaçao het onbegrijpelijk dat het compenseren van de tekorten over 2017, 2018 en 2019 in drie jaar niet als onrealistisch wordt herkend.³⁵

Bovendien is in de ‘Groeistrategie Curaçao, Integraal en Samen’ in oktober 2019 door het kabinet-Rhuggenaath vastgesteld dat het bevorderen van economische activiteiten een meerjarige aanpak en investeringen vergt. Volgens het kabinet doorkruist de verplichting tot het volledig compenseren van de tekorten per uiterlijk begrotingsjaar 2022 deze aanpak op onaanvaardbare wijze. Ten aanzien van het derde onderdeel van de aanwijzing betekent dat een maandelijks aflossingsbedrag van Naf 4 miljoen. Dit is, volgens Curaçao, onevenredig bezwarend en zal in de praktijk snel leiden tot nieuwe achterstanden.³⁶

Gezien het bovenstaande acht de Curaçaose regering de aanwijzing ondoelmatig en in strijd met de geest van de Rft alsmede met het zorgvuldigheids- en redelijkheidsbeginsel. Zij stelt de KMR voor om een aflossingsperiode van vijf jaar aan te houden – conform

het met Nederland gesloten Groeiakkoord.³⁷

Concluderend

De enge visie van de Europees-Nederlandse leden van de KMR op de oorzaken van de financieel-economische malaise op Curaçao komt met de laatste aanwijzing nog eens helder naar boven. Waar Knops vooral een verfoeiende vinger naar de regering zelf wijst en de economische invloed op de overheidsfinanciën onderschat, wijst Rhuggenaath, terecht, naar de krimpde insulaire en (vooral) open economie van Curaçao.

Ook de reactie van Knops op de Venezolaanse crisis baart zorgen. In simpelweg twee zinnen doet hij de zaak af.³⁸ De geëiste bezuinigen zijn tevens veel te streng. Cruciale overheidstaken komen immers in het geding en, zoals de CBCS, het IMF en de regering Rhuggenaath beamen, de verdere groei van de Curaçaose economie op de middenlange termijn wordt bemoeilijkt.³⁹

Verder staat de inhoud van de aanwijzing haaks op de, zorgvuldig voorbereide, economische en sociale doelstellingen verankerd in het Groeiakkoord. Kortom: het neoliberale beleid van austeriteit zou het sociaalbestaansminimum onaanvaardbaar aantasten en onbillijke gevolgen hebben voor bevolking van Curaçao.

Vooruitblik

Naast de directe vragen die de aanwijzing heeft opgeroepen, is er ook de algemenere vraag of de negatieve houding van Nederland jegens de financiën van de Caribische koninkrijksdelen wel (volledig) terecht is. Deze vraag zullen we aan de hand van de bewezen inherente tekortkomingen van kleine, insulaire (en binnenlandse) economieën, in het volgende deel van deze drieluik behandelen. De mogelijke oplossingen en of benodigde hervormingen komen in het laatste deel aan de orde.●

1. Stb. 2019, 279.

2. Kamerstukken II 2018/19, 34 269, 5.

3. 'Het Cft adviseert de Rijksministerraad tot het geven van een aanwijzing aan Curaçao', College financieel toezicht 1 april 2019.

4. G.J. Oostindie & I. Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben 1940-2000. Deel 1, 1940-1954*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2012, p. 155-156.

5. W.H. van Helsdingen, *Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden*, Den Haag: Staatsdrukkerij- en Uitgeversbedrijf 1957, p. 17.

6. M. Croes, 'Financiële relaties in het Koninkrijk. Na tien jaar: de reality check', Comité Koninkrijksrelaties 12 juni 2015, comitekoninkrijksrelaties.org.

7. *Dagblad Amigoe di Curaçao* 10 februari 1953, p. 1.

8. *Dagblad Amigoe di Curaçao* 9 maart 1953, p. 2; *Dagblad Amigoe di Curaçao* 6 februari 1953, p. 2.

9. Croes 2015.

10. Oostindie & Klinkers I 2012, p. 156.

11. A.B. van Rijn, *Staatsrecht van de Nederlandse Antillen*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1999, p. 190-193.

12. Croes 2015.

13. A. Reinders, *Politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba 1950-1993*, Zutphen: Walburg Pers 1993, p. 99.

14. Croes 2015.

15. G.J. Oostindie & I. Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben 1940-2000. Deel III. 1975-2000*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2012, p. 293.

16. Oostindie & Klinkers III 2012, p. 293.

17. Oostindie & Klinkers III 2012, p. 297.

18. Oostindie & Klinkers III 2012, p. 296-297.

19. Croes 2015.

20. Croes 2015.

21. Kamerstukken II 2008/09, 32 026, 3 (MvT).

22. International Monetary Fund, *Kingdom of the Netherlands—Curaçao and Sint Maarten: 2018 Article IV Consultation-Press Release and Staff Report* 2018.

23. K. Hendriksen, 'Aanwijzing Curaçao uitgesteld door impact situatie Venezuela', *Caribisch Netwerk* 23 april 2019, caribischnetwerk.ntr.nl.

24. *Procesreglement rijksbestuursgeschillen Raad van State van het Koninkrijk*, Stcrt. 2015, 45961.

25. Nota van toelichting van de Besluit van 12 juli 2019, houdende het geven van een aanwijzing aan het bestuur van Curaçao tot aanpassing van de begroting 2019, rekening houdend met de in artikel 15 van de Rijkswet financieel toezicht Curaçao en Sint Maarten genoemde normen (Stb. 2019, 279).

26. Ibid.

27. 'Hoorzitting over beroep Curaçao tegen aanwijzing Rijksministerraad', Raad van State 8 november 2019, <https://www.raadvanstate.nl>.

28. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020, Algemene beschouwingen*, p. 3 (MvT), minfin.cw.

29. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 10 (MvT), minfin.cw.

30. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 3 (MvT), minfin.cw.

31. Kamerstukken II 2018/19, 34 269, 5 (Kamerbrief).

32. International Monetary Fund, *Kingdom of the Netherlands—Curaçao and Sint Maarten: 2018 Article IV Consultation-Press Release and Staff Report* 2018.

33. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 10 (MvT), minfin.cw.

34. Kamerstukken II 2018/19, 34 269, 5 (Bijlage 893954).

35. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 10 (MvT), minfin.cw.

36. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 10-11 (MvT), minfin.cw.

37. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 11 (MvT), minfin.cw.

38. Kamerstukken II 2018/19, 34 269, 5.

39. Staten van Curaçao zitting 2019 – 2020, *Begroting voor het dienstjaar 2020*, p. 43-44 (MvT), minfin.cw.

Over grenzen heen kijken! Dynamiek! Toch?

De toepassing van artikel 36 WvK op buitenlandse naamloze vennootschappen in de 19e eeuw

Joris van de Riet
Eindredacteur

In de eenentwintigste eeuw is het algemeen aanvaard dat ondernemingen over landsgrenzen heen activiteiten kunnen ontplooiën. Binnen de Europese Unie hebben zij een vrijheid van vestiging en een vrij verkeer van diensten, en er zijn zelfs enkele Europese rechtsvormen ontwikkeld. Dat was echter niet altijd zo: in de negentiende eeuw, rond de ontwikkeling van de nationale codificaties, was de status van buitenlandse ondernemingen bepaald niet duidelijk. Daarbij betrof het met name de toepassing van artikel 36 van het Wetboek van Koophandel, dat voor de oprichting van een naamloze vennootschap een koninklijke bewilliging vereiste. In deze bijdrage zal worden onderzocht hoe de status van buitenlandse naamloze vennootschappen, en in het bijzonder het zogeheten *ius standi in iudicio*, het recht om in rechte op te treden, zich in de negentiende eeuw ontwikkelde. Daarbij zal in het bijzonder worden gekeken naar de discussie in de rechtspraak, die in 1866 min of meer tot een einde kwam in het arrest *Moguntia/Ultrajectum*. Ook zal aandacht worden besteed aan de reactie van de wetgever hierop.

Achtergrond: het Nederlandse recht in de 19e eeuw

Handelsrecht

Anno 2018 is het overgrote deel van het Nederlandse privaatrecht vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek. Dat was echter niet altijd zo: lange tijd bevond een belangrijk deel, het handelsrecht, zich in het Wetboek van Koophandel. Het Wetboek van Koophandel is blijkens artikel 1 *lex specialis* bij het Burgerlijk Wetboek, en de bepalingen ervan waren alleen van toepassing op kooplieden (artikel 2).¹

Titel 3 WvK, ‘Van vennootschap van koophandel,’ regelde het vennootschapsrecht: de vennootschap onder firma en de commanditaire vennootschap (afdeling 2) en de naamloze vennootschap (afdeling 3).² Het eerste artikel artikelen van de derde afdeling, over naamloze vennootschappen, luidde:

Artikel 36

1. De naamloze vennootschap heeft geene firma, noch draagt zij de naam van een of meer der vennoten, maar zij ontleent hare benaming alleen van het voorwerp harer handels-onderneming.
2. Alvorens dezelve tot stand kan worden gebracht, moet de akte harer oprigting, of een ontwerp daarvan, aan den Koning worden ingezonden, ten einde daarop Zijne bewilliging te erlangen.
3. Bij elke verandering in de voorwaarden en de verlenging der vennootschap, wordt gelijke koninklijke bewilliging vereischt.

“De koninklijke bewilliging had een tweeledig doel: het beschermen van de vennoten tegen elkaar – bijvoorbeeld voorkomen dat men een vennootschap opricht die niet levensvatbaar is – en het beschermen van derden.”

De koninklijke bewilliging had een tweeledig doel: het beschermen van de vennoten tegen elkaar – bijvoorbeeld voorkomen dat men een vennootschap opricht die niet levensvatbaar is – en het beschermen van derden.³ Dat was althans het officiële doel; in de praktijk werd het ook veel gebruikt om de economische en politieke ideeën van Willem I te bewerkstelligen: zo kon hij immers bepalen wie er handel mocht drijven en onder welke voorwaarden.⁴ De regel werd niet erg gewaardeerd door de rechtspraak: het vragen van toestemming aan de Koning (vanaf 1848: de regering) was omslachtig en er was ‘geenerlei waarborg [in] gelegen.’⁵

Een soortgelijk vereiste van erkenning gold voor verenigingen: ingevolge artikel 5 en 6 van de wet van 22 april 1855, *Stb.* 32, moest de oprichting van een vereniging worden goedgekeurd door de Koning; indien de vereniging voor langer dan dertig jaar werd opgericht, was goedkeuring bij de wet vereist. De regeling diende ertoe toezicht te kunnen houden op de oprichting van verenigingen, maar daar kwam doorgaans weinig van terecht.⁶

Internationaal privaatrecht

Het internationaal privaatrecht is sinds 2012 neergelegd in Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek. Belangrijke delen ervan waren tot die tijd te vinden in de Wet Algemene Bepalingen (Wet AB). Deze wet bepaalde onder andere:

Artikel 6. De wetten betreffende de regten, den staat en de bevoegdheid verbinden de Nederlanders, ook wanneer zij zich buiten 's lands bevinden.

Artikel 9. Het burgerlijk regt van het Koninkrijk is hetzelfde voor vreemdelingen als voor de Nederlanders, zolang de wet niet bepaaldelijk het tegendeel vaststelt.

Artikel 10. De vorm van alle handelingen wordt beoordeeld naar de wetten van het land of de plaats alwaar die handelingen zijn verricht.

Artikel 6 lijkt op het eerste gezicht een tamelijk nutteloze bepaling: de Nederlandse wet heeft doorgaans weinig te zeggen over Nederlanders die zich in het buitenland bevinden. Artikel 6 moet echter worden gelezen in samenhang met artikel 9: in dat geval is artikel 6 ook van toepassing op buitenlanders in Nederland en worden zij dus ook, voor zover het hun ‘personeel statuut’ betreft, beoordeeld naar hun eigen recht.⁷ Artikel 9 zelf is geen regel van internationaal privaatrecht – het gaat niet over de vraag welk recht van toepassing is – maar een non-discriminatiebepaling: buitenlanders, zowel natuurlijke als rechtspersonen, dienen wat het privaatrecht betreft zoveel mogelijk hetzelfde te worden behandeld als Nederlanders.⁸

Buitenlands recht

De Duitse Bond kende sinds 1861 – dus nog vóór de Duitse eenwording – een eigen wetboek van koophandel: het *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* (ADHGB). Uiteraard kende het ADHGB – dat onder Nederlandse juristen een grote populariteit genoot⁹ – een regeling voor de naamloze vennootschap of *Aktiengesellschaft* (AG). Daarin is ook het vereiste van de koninklijke bewilliging terug te vinden: artikel 208 ADHGB bepaalde: ‘Aktiengesellschaften können

nur mit staatlicher Genehmigung errichtet werden.’ De Duitsers waren overigens ook niet erg gecharmeerd van dit toestemmingsvereiste.¹⁰

Ook in andere landen was een dergelijke koninklijke bewilliging vereist: de Franse Code de Commerce – waar het Nederlandse Wetboek van Koophandel voor een belangrijk deel op was gebaseerd – vereiste de ‘autorisation de l’empereur’ voor de oprichting van een *Société anonyme*.¹¹ In België, Italië en Oostenrijk golden soortgelijke bepalingen.¹² In een golf van liberalisering vanaf het midden van de jaren 1860 schaften verschillende landen dit vereiste van koninklijke bewilliging af: Frankrijk in 1867, Duitsland in 1870 en België in 1873.¹³

Het optreden van buitenlandse vennootschappen in Nederland

Vroege rechtspraak

De vraag hoe de koninklijke bewilliging van artikel 36 WvK zich verhiel tot buitenlandse naamloze vennootschappen kon na de inwerkingtreding van het Wetboek van Koophandel uiteraard niet uitblijven. De eerste vindbare zaak¹⁴ waarin deze vraag aan de orde kwam betrof een Belgische naamloze vennootschap genaamd *l’agriculture Belge*. De Rechtbank Roermond overwoog daarbij dat nu zowel tekst – de bepalingen zijn ‘gebiedend’ – als doel – ook op buitenlandse vennootschappen moet toezicht kunnen worden gehouden – van artikel 36 WvK geen ruimte laten voor een bijzondere behandeling van buitenlandse vennootschappen, en dat zij dus ook koninklijke bewilliging nodig hebben.¹⁵

Dit oordeel van de Rechtbank Roermond werd echter niet altijd gevolgd door andere gerechten. Anderhalf jaar later stond het Provinciaal Gerechtshof Noord-Holland voor de vraag of de Franse levensverzekeringsmaatschappij *La Prévoyance* eigendom kon hebben. Het hof, zonder overigens de vraag te beantwoorden of buitenlandse vennootschappen het *ius standi in iudicio* hadden, oordeelde dat zij in ieder geval bevoegd waren om ook zonder koninklijke bewilliging eigendom te verkrijgen.¹⁶ De lagere rechtspraak kwam er de daaropvolgende jaren niet uit of de koninklijke bewilliging nu wel of niet vereist was. Nu eens luidde het oordeel dat buitenlandse vennootschappen niet in rechte konden optreden; dan weer dat zij dat wel konden.¹⁷ Een twistpunt dat vaak voorkomt in de verschillende zaken is of naamloze vennootschappen überhaupt wel rechtspersonen zijn, en als zij dat al zijn, of rechtspersonen dan ook

moeten worden begrepen onder de ‘vreemdelingen’ en ‘Nederlanders’ van artikel 6 en 9 Wet AB.¹⁸

De zaak Moguntia

Deze onduidelijkheid kon uiteraard niet eeuwig voortduren. Op 21 april 1864 deed de Rechtbank Amersfoort uitspraak in een zaak tussen de *Rheinschiffahrts Assuranz-Gesellschaft*, een te Mainz gevestigde onderneming van niet nader omschreven rechtsvorm, en de *N.V. Ultrajectum*, een Nederlandse naamloze vennootschap. De rechtbank verklaarde eiser niet ontvankelijk, nu zij geen koninklijke bewilliging had gekregen en diens gevolg niet bevoegd was in rechte op te treden. Het Hof Utrecht oordeelde in hoger beroep dat ingevolge artikel 9 Wet AB het Nederlandse burgerlijk recht ook van toepassing is op buitenlanders, tenzij de wet een expliciete uitzondering maakt. Ook buitenlandse vennootschappen zouden daarom moeten voldoen aan artikel 36 WvK. Voor zover uit artikel 6 Wet AB al een erkenning van het buitenlandse personeel statuut kan worden afgeleid – het hof betwijfelt of het artikel überhaupt van toepassing is op rechtspersonen – is het volgens het hof niet van toepassing op artikel 36 WvK: dat laatste artikel is immers een bepaling van openbare orde, die niets te maken heeft met het personeel statuut.¹⁹

“De Hoge Raad overwoog allereerst dat, nu ’s Konings macht zich beperkt tot Nederland, zijn bevoegdheid de oprichting van naamloze vennootschappen goed te keuren niet over de lands grenzen heen reikt en alleen ziet op in Nederland opgerichte vennootschappen.”

Moguntia – de Rheinshiffahrts Assuranz-Gesellschaft was tijdens het hoger beroep opgegaan in de *Aktiengesellschaft Moguntia* – ging in cassatie tegen dit arrest van het Hof Utrecht, waardoor de Hoge Raad – eindelijk – de kans kreeg zich over de zaak uit te spreken. De Hoge Raad overwoog allereerst dat, nu ’s Konings macht zich beperkt tot Nederland, zijn bevoegdheid de oprichting van naamloze vennootschappen goed te keuren niet over de landsgrenzen heen reikt en alleen ziet op in Nederland opgerichte vennootschappen. Artikel 36 WvK is daarom alleen van toepassing op vreemdelingen op grond van

artikel 9 Wet AB indien het gaat om vreemdelingen die in Nederland een naamloze vennootschap willen oprichten, en niet op naamloze vennootschappen die reeds in het buitenland zijn opgericht.²⁰

Het tweede argument dat de Hoge Raad hanteert is gebaseerd op artikel 10 Wet AB: de vorm van een handeling wordt beoordeeld naar het recht van de plaats waar die handeling wordt verricht. Omdat, volgens de Hoge Raad, de koninklijke bewilliging niet zozeer ‘het wezen’ maar eerder de vorm van de oprichting van een naamloze vennootschap betreft, moet de oprichting van een vennootschap worden beoordeeld naar het recht van de plaats waar die oprichting heeft plaatsgevonden. Daaruit volgt dus dat, nu Moguntia naar Duits recht geldig is opgericht,²¹ zij ook in Nederland moet worden geacht te bestaan en dus bevoegd te zijn in rechte op te treden.²² De Hoge Raad merkt vervolgens nog op dat nu niet hoeft te worden beoordeeld of artikel 6 Wet AB van toepassing is op rechtspersonen en of naamloze vennootschappen überhaupt rechtspersonen zijn.²³

“Omdat, volgens de Hoge Raad, de koninklijke bewilliging niet zozeer ‘het wezen’ maar eerder de vorm van de oprichting van een naamloze vennootschap betreft, moet de oprichting van een vennootschap worden beoordeeld naar het recht van de plaats waar die oprichting heeft plaatsgevonden.”

Reactie van de wetgever

De onduidelijkheid over de status van buitenlandse vennootschappen was de wetgever niet ontgaan. Minister van Justitie C.H.B. Boot diende op 31 december 1858 – lang voordat de Hoge Raad zich erover uitsprak – een wetsontwerp in, waarin was bepaald dat buitenlandse naamloze vennootschappen een koninklijke bewilliging nodig hadden om in Nederland daden van koophandel te verrichten en in rechte op te treden. Voor bewilliging was onder meer vereist dat de vennootschap geldig was opgericht naar het recht van het ‘thuisland’.²⁴ Dit wetsvoorstel maakte het dus aanzienlijk moeilijker dan de rechtspraak (althans de rechtspraak die in het voordeel van buitenlandse vennootschappen uitviel) om in Nederland op te treden: die vereiste immers enkel dat een

vennootschap naar het recht van het land van herkomst geldig was opgericht. Het wetsontwerp werd echter met 50 stemmen tegen 9 verworpen.

“De onduidelijkheid over de status van buitenlandse vennootschappen was de wetgever niet ontgaan.”

Herziening van de regeling van de naamloze vennootschap in het algemeen liet langer op zich wachten.²⁵ De staatscommissie-Kist stelde in 1890 voor om de koninklijke bewilliging voor naamloze vennootschappen in het geheel te schrappen en buitenlandse vennootschappen die geldig waren opgericht naar het land van herkomst te erkennen.²⁶ De commissie sloot hiermee aan bij de liberale tijdgeest, die de koninklijke bewilliging voor zowel binnen- als buitenlandse vennootschappen beschouwde als een belemmering van de vrijhandel.²⁷ Het zou uiteindelijk nog tot 1910 duren voordat het voorstel van de staatscommissie werd ingediend bij de Tweede Kamer; de inwerkingtreding daarvan zou nog eens bijna twintig jaar op zich laten wachten.²⁸ Dit wetsvoorstel schafte eindelijk het vereiste van de koninklijke bewilliging af; in plaats daarvan kwam een verklaring van geen bezwaar.²⁹

“Dit wetsvoorstel schafte eindelijk het vereiste van de koninklijke bewilliging af; in plaats daarvan kwam een verklaring van geen bezwaar.”

Conclusie

In deze bijdrage is onderzocht hoe de positie van buitenlandse vennootschappen in Nederland in de negentiende eeuw zich verhiel tot artikel 36 WvK. Daarbij viel op dat de Nederlandse rechtspraak er lange tijd niet uitkwam of buitenlandse vennootschappen koninklijke bewilliging nodig hadden, waarvoor een reeks aan argumenten werd aangevoerd, sommige gebaseerd op de openbare orde, maar andere theoretischer: men had er duidelijk moeite mee rechtspersonen te erkennen als ‘echte’ personen. Zelfs toen de Hoge Raad zich eindelijk over de zaak uitsprak, in Moguntia, weigerde hij om te beslissen wat de status van naamloze vennootschappen nu eigenlijk was. Daarnaast speelden regelmatig politieke en economische motieven mee: de koninklijke bewilliging was oorspronkelijk een instrument van de regering om de handel te controleren; als er buitenlandse

vennootschappen in het spel kwamen kreeg dit protectionistische motieven.●

Dit artikel is een bewerking van een paper geschreven in het kader van het vak 'Markt, technologie en recht in de negentiende eeuw' onder begeleiding van prof. mr. W.H. van Boom en prof. mr. E. Koops.

1. Het verschil tussen kooplieden en niet-kooplieden, koophandel en niet-koophandel is per 1 januari 1935 grotendeels opgeheven (Wet van 2 juli 1934, Stb. 1934, 237). Zie ook R.J.Q. Klomp, *Opkomst en ondergang van het handelsrecht. Over de aard en positie van het handelsrecht – in het bijzonder de verhouding tot het burgerlijk recht – in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (diss. Amsterdam UvA), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998, p. 165-166.
2. De besloten vennootschap bestaat pas sinds 1971 en is ingevoerd naar aanleiding van de Eerste Vennootschapsrichtlijn.
3. C.D. Asser, W.E.J. Berg van Dussen Muilkerk, M.H. Godefroi, J.W. Tydeman & J. de Vries, *Wetboek van Koophandel, met aantekeningen*, Amsterdam: Johannes Müller 1845, p. 20.
4. Vgl. J.M. de Jong, *Tussen societas en universitas. De beursvennootschap en haar aandeelhouders in historisch perspectief* (diss. Rotterdam; Uitgaven vanwege het IvO, deel 94), Deventer: Kluwer 2014, p. 185. Zie over het toezicht i.h.a. De Jong 2014, p. 184-196.
5. W.L.P.A. Molengraaff, *Leidraad bij de beoefening van het Nederlandsche handelsrecht*, Haarlem: Erven F. Bohn 1912, p. 155.
6. P. Scholten, Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht. Eerste deel. Personenrecht. Tweede stuk. *Vertegenwoordiging en rechtspersoon*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1940, p. 132-133.
7. P. Scholten, Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Algemeen deel, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1974, p. 151.
8. A.P.M.J. Vonken, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 10. Internationaal privaatrecht. Deel I. Algemeen deel IPR, Deventer: Kluwer 2013/15. Zie voor een uitgebreide geschiedenis van de discussie over artikelen 6 en 9 Wet AB R.D. Kollwijn, 'Geschiedenis van de Nederlandse wetenschap van het internationaal privaatrecht tot 1880', in: P. Scholten e.a. (red.), *Geschiedenis der Nederlandsche rechtswetenschap. Deel. I*, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij 1937, p. 1-243, hier p. 203-226.
9. C.J.H. Jansen, 'Het Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch (1861) en de Nederlandse beoefening van het handelsrecht in de tweede helft van de 19e eeuw', *GrOM* (xxxii) 2015, p. 45-58.
10. C.F. Koch, *Allgemeines deutsches Handelsgesetzbuch, herausgegeben mit Kommentar in Anmerkungen*, Berlijn: F. Guttentag 1863, p. 244: 'Das Prinzip dieser Bestimmung ist bekanntlich als schädlich angegriffen.'
11. Art. 37 CdC, aangehaald in Molengraaff 1912 p. 155.
12. P. Vlas, *Rechtspersonen in het internationaal privaatrecht* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 1982, p. 15.
13. D. De ruysscher, *Gedisciplineerde vrijheid. Een geschiedenis van het handels- en economisch recht*, Apeldoorn: Maklu 2014, p. 169.
14. Aldus Vlas 1982, p. 11.
15. Rb. Roermond 27 juni 1851, *W* 1331, p. 3, r.o. 17-18.
16. Hof Noord-Holland 23 december 1852, *W* 1425, p. 1, r.o. 3-4.
17. Zie voor een overzicht van rechtspraak bijvoorbeeld Vlas 1982, p. 12; voor rechtspraak die wél uitging van het *ius standi* Molengraaff 1912, p. 156. Een uitgebreide motivering tegen erkenning biedt

- bijvoorbeeld Ktg. Enschede 14 januari 1864, *W* 2575, p. 4.
18. Zie uitgebreid over de rechtspersoon als fictie ook Asser/Scholten I-II 1940, p. 54-84, i.h.b. p. 76-79.
19. Hof Utrecht 12 juni 1865, *W* 2722, p. 2, m.k.
20. HR 23 maart 1866, *W* 2781, p. 1-2, r.o. 3-5.
21. Overweging 2; een en ander uiteraard met de staatliche Genehmigung van art. 208 ADHGB.
22. HR 23 maart 1866, *W* 2781, p. 2, r.o. 7.
23. HR 23 maart 1866, *W* 2781, p. 2, r.o. 8. Pas in HR 18 januari 1901, *W* 7553 (De Hoop) zou de Hoge Raad erkennen dat naamloze vennootschappen rechtspersonen zijn. Zie daarover ook De Jong 2014, p. 238-241 en F.M. Huussen-de Groot, *Rechtspersonen in de 19e eeuw. Een studie van privaatrechtelijke rechtspersonen in de 19e-eeuwse wetgeving van Frankrijk, Nederland en Duitsland* (diss. Leiden), Leiden: Universitaire Pers Leiden 1976, p. 129-132.
24. Vlas 1982, p. 13; Molengraaff 1912, p. 156.
25. Zie Klomp 1998, p. 127-143 voor een overzicht van wijzigingen van het WvK. Zie tevens A. van Oven, *Geschiedenis van de wetenschap van het handelsrecht in Nederland in de 19e eeuw* (Geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap, deel V, nr. 3), Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij 1968, p. 83-85.
26. Vlas 1982, p. 15-16. Reeds voorgesteld door M.W.C. de Jonge, *Kunnen buitenlandsche naamloze vennootschappen in Nederland in regten optreden?* (diss. Leiden), Leiden: Jac. Hazenberg 1862/1862, p. 53 (dus nog vóór Moguntia).
27. Huussen-de Groot 1976, p. 128.
28. De Jong 2014, p. 285-286; Huussen-de Groot 1976, p. 127-129.
29. Wet van 2 juli 1928, Stb. 1928, 216; G. van Solinge & M.P. Nieuwe Weme, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 2. Rechtspersonenrecht. Deel IIa. NV en BV. Oprichting, vermogen en aandelen, Deventer: Kluwer 2013/4.

Een rood kruis door vlagschennis

Over artikel 435d Sr en de Nederlandse strafrechtelijke bescherming van de Zwitserse vlag

Jurian Bos
Hoofredacteur

Tussen de talloze artikelen in het Wetboek van Strafrecht bevindt zich een vreemde eend in de bijt. Artikel 435d, nauwelijks bekend en amper toegepast, ziet erop toe de Zwitserse vlag en het Zwitserse nationale gevoel te beschermen. De bewuste strafbepaling is een voortvloeisel uit een voor Nederland nog steeds geldend verdrag. Het gegeven dat er verder geen speciale wettelijke bepalingen bestaan die schennis van een nationale vlag in Nederland strafbaar stellen maakt de bepaling des te opmerkelijker. Wat is de ontstaansgeschiedenis van artikel 435d, hoe is het in de praktijk toegepast, en wat is de toekomst van misschien wel de meest bizarre wettelijke bepaling die ons Wetboek van Strafrecht huisvest?

We schrijven het jaar 1929. In de Zwitserse stad Genève vindt de Diplomatieke Conferentie die leidde tot de Derde Geneefse Conventie plaats, een van de vier Conventies opgesteld in Genève tussen 1864 en 1949, die tezamen de rechtsregels zouden bepalen ten tijde van een gewapend conflict. De Zwitserse aanwezige afgevaardigde, kolonel Züblin, uitte daar zijn ontstemde gevoel nadat hij de Zwitserse vlag eerder elders had aangetroffen op een spuugbak én zelfs op toiletpapier.¹ Nu roept de timing van de verklaring van kolonel Züblin wellicht enkele

vragen op. De Geneefse Conventies werden immers niet opgesteld met het oogmerk vlagschennis strafbaar te stellen. Hiervoor dient gekeken te worden naar een eerdere bepaling uit de Tweede Geneefse Conventie, die erop toezag het teken van het Rode Kruis te beschermen, dat parallel is aan de Zwitserse vlag.² Blijkbaar werden in de jaren daaropvolgend medische producten met daarop de Zwitserse vlag verkocht, om zo onwetende consumenten – die op het vertrouwde logo van het Rode Kruis afgingen – in de luren te leggen.³ Deze trend,

tezamen met de klacht van de tot in zijn ziel gekrenkte kolonel, leidde ertoe dat ook de bescherming van de Zwitserse vlag officieel werd vastgelegd in artikel 28 van het Verdrag van Genève uit 1929.

Implementatie van artikel 28

Op 1 november 1948 werd het bewuste artikel 435d, overigens zonder enige vorm van wanklank, ook daadwerkelijk aan het Nederlandse Wetboek van Strafrecht toegevoegd. De strafbepaling luidt als volgt:

Met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van de tweede categorie wordt gestraft hij die het wapen van het Zwitserse Eedgenootschap of een teken hetwelk een nabootsing daarvan vormt, gebruikt:

- 1°. hetzij als fabrieks- of handelsmerk of als onderdeel van zulk een merk;
- 2°. hetzij met een doel, strijdig met de eerlijkheid in de handel;
- 3°. hetzij onder omstandigheden die het Zwitserse nationale gevoel zouden kunnen krenken.

Bij het lezen van artikel 435d Sr valt onmiddellijk op dat veel onderdelen van de bepaling erg onduidelijk zijn geformuleerd. Het eerste lid spreekt nog wel voor zich, het verbod op het gebruiken van de Zwitserse vlag als onderdeel van een merk ziet erop toe dat deze niet wordt gebruikt voor commerciële doeleinden. Dit is naar alle waarschijnlijkheid een direct uitvloeisel van de reeds genoemde constatering van Züblin dat de Zwitserse vlag ook op medicijnen te vinden was. Het wordt producenten hiermee dus verboden om deze af te beelden op hun producten.

“Bij het lezen van artikel 435d Sr valt onmiddellijk op dat veel onderdelen van de bepaling erg onduidelijk zijn geformuleerd.”

Bij het tweede lid wordt het echter al een stuk minder concreet. Want wat is immers een doel, strijdig met de eerlijkheid in de handel? Deze bepaling omvat vanwege zijn eenieder verbindende werking immers waarschijnlijk ook een particulier, die op een rommelmarkt een kraampje met Zwitserse vlaggetjes beheert. De Utrechtse hoogleraar strafrecht Kristen concludeerde dat deze bepaling naar redelijkheid en billijkheid alleen zal gelden voor professionele marktpartijen, van wie verwacht dient te worden dat zij van restricties rondom hun handelswerkzaamheden op de hoogte zijn.⁴ In een dergelijk geval als dat van de rommelmarkt zal naar zijn

mening vanuit het Openbaar Ministerie besloten moeten worden om van strafvervolgung af te zien, ook al is de gedraging dus in beginsel wel verboden onder artikel 435d Sr.

Het klassieke leerstuk van redelijkheid en billijkheid speelt dus ook bij de uitleg van artikel 435d Sr een grote rol. Dit komt al helemaal tot uiting bij het derde lid van de bepaling. Hierin wordt het gebruik van de Zwitserse vlag verboden ‘onder omstandigheden die het Zwitserse nationale gevoel zouden kunnen krenken.’ We zijn hier aanbeland bij misschien wel een van de meest dubieuze bepalingen in het gehele Wetboek van Strafrecht. De bepaling is niet alleen vaag, maar ook subjectief. Want naar welke maatstaf dient men te beoordelen of een Zwitser in zijn nationaliteitsgevoel is gekrenkt? En wat zijn precies ‘omstandigheden’ die dit nationale gevoel kunnen krenken? Het enige gepubliceerde arrest waarin het verder obscure artikel een rol speelde doet een poging hierover uitsluitsel te geven.

“Naar welke maatstaf dient men te beoordelen of een Zwitser in zijn nationaliteitsgevoel is gekrenkt? En wat zijn precies ‘omstandigheden’ die dit nationale gevoel kunnen krenken?”

Artikel 435d in de praktijk

De Zwitserse Wasinrichting en Ververij Rijswijk werd in 1896 opgericht en werkte met Zwitserse machines en Zwitsers personeel. In het begin van de twintigste eeuw groeide de wasserij uit tot een van de grootste van ons land. Ondanks de explosieve groei vergat het bedrijf zijn oorsprong niet, en bleef het gebruik maken van de Zwitserse vlag op briefpapier, verpakkingsmateriaal en ook bestelwagens van de firma. Dit gebruik van het Zwitserse wapen stuitte de toenmalige Zwitserse gezant in Nederland zodanig tegen de borst, dat hij stelde dat het gebruik ervan het Zwitserse nationale gevoel daadwerkelijk krenkte. Een rechtszaak volgde.

“Dit gebruik van het Zwitserse wapen stuitte de toenmalige Zwitserse gezant in Nederland zodanig tegen de borst, dat hij stelde dat het gebruik ervan het Zwitserse nationale gevoel daadwerkelijk krenkte.”

In eerste instantie veroordeelde de kantonrechter de Wasinrichting tot een boete van zes gulden wegens schending van artikel 435d. In hoger beroep werd anders geoordeeld. Zeker gezien de ontstaansgeschiedenis van de strafbepaling moest voor krenking van het Zwitserse nationale gevoel gedacht worden aan veel zwaardere inbreuken dan het afbeelden van de vlag op verpakkingsmateriaal. De Rechtbank oordeelde daarnaast dat het tenlastegelegde gebruik van het wapen van het Zwitserse Eedgenootschap ‘onder omstandigheden die het Zwitserse nationale gevoel zouden kunnen krenken’ beantwoord moest worden naar de heersende Nederlandse opvatting.

“De Rechtbank oordeelde daarnaast dat het tenlastegelegde gebruik van het wapen van het Zwitserse Eedgenootschap ‘onder omstandigheden die het Zwitserse nationale gevoel zouden kunnen krenken’ beantwoord moest worden naar de heersende Nederlandse opvatting.”

De Hoge Raad maakte korte metten met deze uitspraak.⁵ De mogelijkheid van krenking van het gevoel kon immers ook aanwezig zijn los van de Nederlandse opvatting hiervan:

Het betreft hier immers een feitelijke gesteldheid, t.w. de mogelijkheid van zekere inwerking op een concreet nationaal gevoel, namelijk het Zwitserse, van welke mogelijkheid de aanwezigheid of niet-aanwezigheid bij en aan dat Zwitserse nationale gevoel feitelijk vastgesteld dient te worden, waarbij een voorop stellen van Nederlandse opvatting als hiervoor bepalend niet in aanmerking komt.

Kortom: aan de verklaring van de gezant dat hij gekwetst was mocht een zodanig gezag worden toegekend dat deze als maatstaf kon dienen voor een algehele gekwetstheid door het gebruik van de Zwitserse vlag. Dit is een bijzonder strikte interpretatie door de Hoge Raad, zo concludeerde ook de gelauwerde Utrechtse hoogleraar Pompe in zijn noot.⁶ Door deze verruiming van de strafbaarheid, zo stelde hij, ‘zal eenieder er verstandig aan doen zich van het gebruik van het Zwitserse wapen te onthouden indien hij daartoe niet ontegenzeggelijk gerechtigd is.’ Bezwaarlijk leek hem dit overigens niet, het was zijns inziens immers onbehoorlijk om een nationaal wapen voor bepaalde doeleinden te misbruiken.

De betreffende Zwitserse vlag, hopelijk gepubliceerd zonder hierbij het Zwitserse nationale gevoel te krenken. Bron: Pixabay.

Vlagschennis in Nederland

In de tientallen jaren die zijn verstreken na de uitspraak heeft zich een soortgelijk geval niet meer voorgedaan. Toch zorgt de zaak rondom de Zwitserse Wasinrichting nog steeds voor een tamelijk bizarre situatie. Vlagschennis betreffende onze nationale driekleur is in Nederland, in tegenstelling tot veel andere landen, namelijk niet bij wet verboden. Hierdoor zouden er met onze nationale vlag talloze oneerbare handelingen mogen worden uitgevoerd, terwijl de vlag van een land dat enkele honderden kilometers van ons verwijderd is onaantastbaar zou zijn. De hypothetische gedachte dat iemand tijdens een demonstratie in Nederland een Zwitserse vlag zou verbranden levert dan ook een interessant vraagstuk op. Zal deze persoon daadwerkelijk veroordeeld worden, in een samenleving waarin voor nationaliteitsgevoelens amper ruimte meer bestaat? Of zal de rechter een ruime toepassing van de vrijheid van meningsuiting artikel 10 EVRM kiezen? Feit is dat het artikel niet zomaar geschrapt kan en zal worden, en dat iedere overspannen Zwitser zijn frustraties strafrechtelijk kan botvieren op dergelijke vlagverbranders.

“De hypothetische gedachte dat iemand tijdens een demonstratie in Nederland een Zwitserse vlag zou verbranden levert dan ook een interessant vraagstuk op.”

In dat kader bieden uitspraken van toenmalig minister van Veiligheid en Justitie, Ivo Opstelten, enige houvast. Toen in 2013 werd voorgesteld om obsoleete strafbepalingen, waaronder artikel 435d Sr, te schrappen

antwoordde hij dat ‘een strafbepaling die niet kan worden toegepast geen kwaad kan.’⁷ Tevens haalde hij het opportuniteitsbeginsel, als in artikel 167 Sv aan. Dit houdt in dat van vervolging kan worden afgezien indien het algemeen belang daar reden toe geeft. Dit kernbeginsel van het Nederlands strafrecht zal naar alle waarschijnlijkheid in dit hypothetische geval worden toegepast. Vrijwel niemand zal immers baat hebben bij een mogelijke vervolging op basis van overdreven nationalisme.

“Toen in 2013 werd voorgesteld om obsoleete strafbepalingen, waaronder artikel 435d Sr, te schrappen antwoordde Opstelten dat ‘een strafbepaling die niet kan worden toegepast geen kwaad kan’.”

De toekomst van artikel 435d

Zolang Nederland partij is bij het Verdrag van Genève zal artikel 435d in het Wetboek van Strafrecht blijven. In de praktijk zal wijziging van de Geneefse Conventies politiek gevoelig liggen, en bovendien heeft de Nederlandse staat daar ook geen enkel belang bij. De Conventies bevatten immers cruciale afspraken omtrent gewapende conflicten, die in de loop der jaren hun relevantie hebben behouden. Het schrappen van artikel 28 van de Conventie is te triviaal om hier een uitgebreide herzieningsprocedure voor te starten.

“Het schrappen van artikel 28 van de Conventie is te triviaal om hier een uitgebreide herzieningsprocedure voor te starten.”

De bepaling zorgt daarom dus voor een beperking op de Nederlandse soevereiniteit op het gebied van het eigen strafrecht. In dit geval is deze beperking echter niet enorm schadelijk. Ook al kan de strafbepaling bijzonder ruim toegepast worden, het blijft de vraag of dit überhaupt wel zal gebeuren. Zolang er geen oorlog met Zwitserland uitbreekt lijkt de kans op potentiële besmeuringen of verbrandingen bijzonder klein. Kolonel Züblin is inmiddels niet meer, de Zwitserse Wasinrichting is al sinds 1970 permanent gesloten, en spuugbakken zijn enkel nog gangbaar onder wijnproevers. Artikel 435d is inmiddels een overblijfsel van vervolgen

tijden. Al zou het vanuit juridisch oogpunt bijzonder interessant zijn als de jurisprudentie hieromtrent nieuw leven wordt ingeblazen. Dus, wie offert zich op voor de rechtswetenschap? ●

1. J.S. Pictet, *The Geneva Conventions of 12 August 1949. Commentary. Part I. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, Genève: ICRC 1952, p. 10, 303.

2. Deze werd reeds in Nederland goedgekeurd bij Wet van 25 mei 1908, Stb. 1908, 152

3. Zie voor een verdere toelichting HR 5 juni 1951, NJ 1951/521.

4. F.G.H. Kristen, ‘Nederlandse strafrechtelijke bescherming van de Zwitserse vlag’, AA 2016, afl. 12, p. 908-911.

5. HR 5 juni 1951, NJ 1951/521.

6. Zie hiervoor zijn noot onder HR 5 juni 1951, NJ 1951/521.

7. Zie Kamerstukken II 2012/13, 33605 VI, 12, p. 13-14

Questionnaire met prof. Larissa van den Herik

Prof. Larissa van den Herik is hoogleraar Internationaal Publiekrecht te Leiden en vice-decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Daarnaast is ze lid van een keur aan expertgroepen en redacteur van het *Leiden Journal of International Law*. Van den Herik promoveerde in 2005 bij J.W. Fokkens en N.J. Schrijver op *The contribution of the Rwanda Tribunal to the Development of International Law*.

Wat is uw belangrijkste karaktertrek?

Daadkracht.

Wat is uw favoriete eigenschap in anderen?

Duidelijkheid, eerlijkheid, en anderen iets kunnen gunnen.

Wat is de belangrijkste eigenschap van een jurist?

Logisch en geordend nadenken.

“De belangrijkste eigenschap van een jurist is dat hij logisch en geordend kan nadenken.”

Wat is de grootste valkuil voor een jurist?

Denken dat alle problemen via het recht kunnen worden opgelost. Een open houding naar andere disciplines en experts is belangrijk omdat het recht soms alleen een (oppervlakkig) deel van het recht adresseert. Het recht vormt het centrale raamwerk, maar ik denk dat het belangrijk is, juist nu – in een snel veranderende wereld, dat we open-minded blijven

en oog blijven houden voor andere inzichten. Aan onze faculteit zijn er nu ook verschillende vakken waarin dit mooi naar voren komt, bijvoorbeeld: Onderzoek naar Recht in de Samenleving waar een meer sociaalwetenschappelijk onderzoek naar het recht wordt gedaan.

“Ik denk dat het belangrijk is dat we open-minded blijven en oog blijven houden voor andere inzichten.”

Wat doet u het liefst in uw vrije tijd?

Zwemmen, Ashtanga yoga en op de bank hangen met mijn dochters en samen Netflix kijken.

Wie is uw favoriete schrijver?

Stefan Zweig, Nadine Gordimer, Wislawa Szymborska, Anna Akhmatova, Rainer Maria Rilke, Salman Rushdie, Paul Auster, Amos Oz, Arthur Japin. Ik geloof niet dat ik een favoriet heb...

Voor welk levend persoon heeft u groot respect? Misschien wel een

groot voorbeeld voor u?

Willemien den Ouden, hoogleraar staats- en bestuursrecht bij de Rechtenfaculteit en binnenkort Staatsraad bij de Raad van State. Ik vind haar echt een gave, verstandige, eerlijke en doortastende powervrouw!

Wie uit de geschiedenis zou u wel (even) willen zijn?

Anna Pavlova terwijl ze de Stervende Zwaan danst in het Bolshoi Theater in Moskou.

Wat is uw favoriete wet?

De Grondwet. Het boek van Wim Voermans over het verhaal van de grondwet staat zeker op mijn to-read-lijstje.

“Het boek van Wim Voermans over het verhaal van de grondwet staat zeker op mijn to-read-lijstje.”

Welk wetsartikel zou u willen afschaffen?

Artikel 27, paragraaf 3 van het VN Handvest. Deze bepaling geeft de permanente leden van de VN Veiligheidsraad een vetorecht. Het lijkt me goed als dat wordt afgeschaft of in ieder geval aan banden wordt gelegd, maar het ligt niet in de lijn der verwachting dat dit heel binnenkort gaat gebeuren.

Aan welke eigenschap heeft u een hekel?

Mensen die hun verantwoordelijkheid ontduiken en steevast naar anderen wijzen.

Hoe was u zelf als student en bent u sindsdien erg veranderd?

Ik was een hele brave student in die zin dat ik altijd *alles* voorbereidde, totaal nominaal liep en alle tentamens in 1x gehaald heb. Maar ik heb ook wel heel veel plezier gemaakt op mijn studentenvereniging en wat dat betreft doe ik het nu rustiger aan.

“Het lijkt me goed als het vetorecht van de permanente leden van de VN veiligheidsraad wordt afgeschaft.”

Wat is uw favoriete arrest?

Het Nicaragua-arrest, toen het kleine dwergje Nicaragua de grote reus Amerika voor het Internationaal Gerechtshof sleepte. Het is nu meer dan 30 jaar oud en nog steeds relevant.

Naar welke muziek luistert u het liefst?

Naar de muziek uit mijn “popvenster”, de 80’s. En dan lekker meezingen in mijn eentje in de auto.

“Ik heb een hekel aan mensen die hun verantwoordelijkheid ontduiken en steevast naar anderen wijzen.”

Welk talent zou u nou echt graag willen hebben? Waar zou u graag nog goed in willen zijn/worden?

Iets minder betrokken zijn – dat je iets fout ziet gaan en gewoon denkt: nou ja, niet mijn business.

Wat is uw motto?

When the going gets tough – keep going. ●

Door Francine Fetter.

Kom langs bij **DIQIT** voor echte verdieping

Beste lezer,

In navolging van de zeer succesvolle verdiepingscursus Rechtstheorie zal DIQIT (de bachelorvereniging voor Encyclopedie en Filosofie van het Recht) wederom een uiterst interessant traject gaan starten.

Heb je naast je studie Rechtsgeleerdheid nog behoefte aan theoretische verbreding? Vind je het leuk om de rechtsfilosofie in te duiken? Nog belangrijker, mag jouw eigen inbreng ook wel gehoord worden?

Voor mensen zoals jij start DIQIT samen met Justus Lipsius de verdiepingscursus Rechtsfilosofie. We sluiten af met niemand minder dan Prof. Dr. A.A.M. Kinneging, waar hij over zijn nieuwste werk 'de Onzichtbare Maat' zal komen spreken. Wat zijn de fundamenteën van de staat en de daarmee verbonden fundamenteën van het recht? Deze vragen staan tijdens de lezing centraal.

Na de opening vervolgen wij ons leertraject met minstens vier lezingen van promovendi van de afdeling Filosofie van het Recht. Exacte sprekers en onderwerpen worden uiteraard voortijdig bekendgemaakt. Na afloop is er zoals altijd ruimte voor een nabeschouwing en een borrel, waar de ervaring leert dat de beste discussies dan pas beginnen!

Lijkt het je leuk om samen met ons de diepte in te duiken? Dan kun je je altijd aanmelden voor de lezingen door een mailtje te sturen naar svdiqit@gmail.com. Tegen de tijd dat de lezingen plaatsvinden wordt er nog extra informatie, inzake de exacte tijden en lokalen, verspreid via de schermen van het KOG.

www.diqit.nl

NOVUMmagazine

NOVUM magazine is het juridisch faculteitsblad van de Universiteit Leiden, ontstaan uit de fusie tussen het faculteitsblad **Trias** (1968) en het blad **Request** (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl, tegenwoordig **Juridische Faculteitsvereniging Grotius**.

Ons doel is een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van (toekomstig) juridische professionals.

Hoofdredacteur

Jurian Bos

Eindredacteur

Joris van de Riet

Redacteurs

Martijn Berk

Nick du Bois

Sebastian Cornielje

Rudolf Willem van Dam

Francine Fetter

Mahatma M. Martinus

Anne Sophie Pijnacker

Femke de Wijs

Raad van advies

Prof. mr. dr. A.G. Castermans

Prof. mr. dr. P.M. Schuyt

Mw. drs. A.F.M. van der Helm

Dion Latten, assessor FdR

Ayman Kariman, praeses JFV Grotius

Oplage: 750 exemplaren

Drukker: BladNL

ISSN: 1567-7931

© Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de redactie openbaar worden gemaakt of verveelvuldigd.

Adverteren, solliciteren of reageren: novum@law.leidenuniv.nl

Activiteitenagenda februari

11 februari

13:45

De Leidse Juridische Bedrijvendag

13 februari

20:00

Valentijnsborrel

17 februari

16:45

Algemene vergadering

18 februari

19:00

Lezing: Mr. Leonie

19 februari

20:00

A.Sociaal: Poolen

20 februari

15:00

Eerstejaarsactiviteit: Bezoek Hoge Raad

20 februari

15:30

Masterclass etiquette

25 februari

17:00

Bestuursinteresseborrel

26 februari

15:00

Sollicitatietraining: Do's and Don'ts met Nando Dons

28 februari

22:00

Gala: Starry Night

Kijk voor meer informatie op www.jfvgrotius.nl!

